

Valikoiva muuttoliike osana pitkän aikavälin maassamuuttokehitystä

TIMO ARO

Alueelta toiselle on aina muutettu työn, toimeentulon, asumisen, elinympäristön, opiskelun tai vain parempien tulevaisuuden mahdollisuuksien toivossa. Pitkällä aikavälillä pakkomuutot ovat vaihtuneet tavoitemuutoiksi, kaukumuutot lähimuutoiksi ja työmuutoista asumis- ja lähiympäristömuutoiksi. Yhä edelleen on varsin ajankohtainen Reino Lennon (1951) väitöskirjan esipuhe, jossa hän mainitsee ”muuttoliikkeen olevan asia, jota kaikilla syillä selitetään, eikä selitetä ollenkaan”.

Maassamuuttoa tutkitaan monen eri tieteenalan näkökulmasta: esimerkiksi sosiaalitieteilijät, maantieteilijät, aluetieteilijät, historioitsijat ja psykologit ovat jättäneet jälkensä maassamuuton tutkimusperinteeseen. Yhteistä on ollut tieteenalasta riippumatta teoreettisen perustan vähäisyys (Aro 2007a, 42). Maassamuuttoon liittyviä tutkimuksia on hallinnut joko metodologinen holismi tai individualismi; subjektiivista ja objektiivista näkökulmaa ei ole pystytty yhdistämään yhdeksi kokonaisuudeksi (Pohjola 1989, 35–38). Tutkimusten ääripäät ovat olleet kaukana toisistaan: yhtäältä kulloistakin tutkimusongelmaa on lähestytty ahtaasti oman tieteenalan näkökulmasta ja erityisongelmista käsin ja toisaalta tutkimusten lähtökohdaksi on hyväksytty useiden yhteismitattomien näkökulmien samanaikaisuus. Tämä on johtanut yhtenäisten tulkintojen puuttumiseen, peruskäsitteistön moninaisuuteen ja useiden keskenään ristiriitaisten paradigmojen hyväksymiseen samanaikaisesti.

Sirpaloitunut tutkimusperinne

Maassamuuton tutkimiseen liittyy ”hitausmomentti”. Kyse on luonteeltaan vaikeasti ymmärrettävissä olevasta yhteiskunnallisesta ilmiöstä,

jonka moniulotteiset seurausvaikutukset ilmenevät ”hiipimällä” pitkän ajan kuluessa. Yhteiskunnallisten muutosten ymmärtämisen väitetään olevan sosiologian keskeisiä tehtäviä, mutta varsinkin sosiologisen muuttoliiketutkimuksen keskeinen ongelma on ollut alueen merkityksen tietoinen unohtaminen tai vähätteleminen. Maassamuuton kaltaisen yhteiskunnallisen ilmiön analysointi edellyttää pitkän aikavälin aiheuttamien muutosten ymmärtämistä samanaikaisesti yksilön, alueen ja yhteiskunnan näkökulmasta.

Pitkän aikavälin tutkiminen ei ole mahdollista rajautumalla kalenterivuosiin, sillä jotkin historialliset ajanjaksot ovat merkityksellisempiä kuin toiset (Saari 2006, 10). Maassamuuton aiheuttamien muutosten ymmärtäminen edellyttää sosiologisten ja historiallisten ilmiöiden ymmärtämistä. Tämä taas edellyttää historiallista lähestymistapaa tai vähintään ”historiaorientoitunutta” otetta. Kun tutkitaan muuttoliikkeen kaltaista yhteiskunnallista ilmiötä, havaitaan, että ainutlaatuiselta muutokselta näyttävä tilanne onkin jatkoa pidempiaikaiselle kehitykselle. Yhteiskunnallisten ilmiöiden jatkuvuuden havaitsemiseksi tarvitaan historiallista perspektiiviä (Ruonavaara 2005, 20, 39–40). Muuttoliikkeen tutkiminen osana yhteiskunnallista muutosta on luonteeltaan lähellä sosiaalhistoriallista tutkimusta. Suomalaisen sosiaalhistorian perinteelle on ominaista ylipäätään väestöhistorian keskeinen osuus. (Ks. esim. Haapala 1989, 14–15.)

Maassamuuton kolme säännönmukaisuutta

Julkinen valta on vaikuttanut harjoitetulla politiikalla ja julkisilla toimenpiteillä muuttamista

Kaavio 1. Muuttamista edistävät ja rajoittavat tekijät 1880-luvulta 2000-luvulle

Edistävät tekijät	Rajoittavat tekijät
<p>Orastava teollistumiskausi 1880–1944:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Muuttorajoitusten poisto/elinkeinovapaus – ”Liikaväestön” purkautuminen – Siirtolaisuus – Maa- ja metsätalouden koneellistuminen – Teollisuuden työvoimapula – Maaltapako – Moraalisen paineen vähentyminen <p>Keskittymiskausi 1945–1974:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Työvoimapula – Siirtoväen ja rintamamiesten asutus – Maaltapako – Aktiivinen työvoimapolitiikka – Talouskasvu ja työvoimareservien täysimääräinen hyödyntäminen – Suurten ikäluokkien tulo työ- ja koulutusmarkkinoille – Siirtolaisuus Ruotsiin – Teollisuus- ja palvelualan työpaikkojen jatkuva kasvu – Kaupunkien kasvava asuntotuotanto <p>Tasapainottuva kausi 1975–1991:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Lähimuttojen lisääntyminen asunto- ja ympäristöpreferenssien ohjaamina <p>Uudelleenkeskittymisen kausi 1992–2002:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kotikuntalaki – Eriytynyt työpaikka- ja toimialakehitys – Työttömyyden moninkertaistuminen ja aktiivinen työvoimapolitiikka – Sosiaalisen asuntotuotannon lisääminen kasvukeskuksissa – Yksityisten ja julkisten palveluiden supistuminen reuna-alueilla – Opiskelijoiden määrän jatkuva kasvu – Maahanmuuttajien hakeutuminen kasvukeskuksiin 	<p>Orastava teollistumiskausi 1880–1944:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Osittaiset muuttorajoitukset – Muuttamiselle kielteinen asenneilmasto – Sosiaalisen liikkuvuuden vähäisyys – Ammattien itsesääntely – Köyhäinapu paikan päälle (ei kerjuuta) – Kaupunkien sisäiset rajoitukset – Pulavuodet (väliaikainen) <p>Keskittymiskausi 1945–1974:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Pienviljelyoptimismi, maanhankintalaki – Työvoimapolitiikan ”lapiolinja” – Jälleenrakennusohjelma, infrahankkeet – Teollistava aluepolitiikka – Hajasijoittamistoimenpiteet, erityisesti aluekorkeakoulujen perustaminen – Julkisten hyvinvointipalveluiden laajentuminen ja valtionosuudet – Aluepolitiikan tukijärjestelmä ja erillislait – Kehitysalueiden suora tukeminen <p>Tasapainottuva kausi 1975–1991:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Hajasijoitustoimenpiteiden vaikuttavuus – Energiakriisi, talouden taantuma – Työllisyystilanteen nopea heikkeneminen – Lähtömuuttojen lasku perinteisillä muuttotappioalueilla ja paluumuutto – Julkisten palveluiden laajentuminen – Maa- ja metsätalouden rakennemuutoksen hidastuminen – Muuttovoittokuntien määrän kasvu <p>Uudelleenkeskittymisen kausi 1992–2005:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Lama ja kuntien välisen muuttoliikkeen tyrehtyminen – Maaseutu- ja haja-asutusalueiden tyhjentymisen potentiaalisista muuttajista – Työttömyys- ja sosiaaliturva – Asuntotuotanto ja tonttipula suurissa kaupungeissa

edistäviin ja rajoittaviin tekijöihin 1880-luvulta 2000-luvulle. Julkinen valta tarkoittaa tässä yhteydessä kirkon, senaatin, kuntien, valtion ja Euroopan unionin toimenpiteitä. Muuttamista on kannustettu tai padottu kulloisenkin aikakauden käytettävissä olevan keinovalikoiman avulla: keinot ovat liittyneet lainsäädäntöön, moraalisiin ja yhteiskunnan eri politiikan sektoreihin (esimerkiksi asutus-, maaseutu-, teollistamis-, koulutus-, hajasijoitus- ja aluepolitiikka). Yhtäältä muuttajia on moraalisesti paheksuttu, estetty liikkumasta lakien ja asetusten voimalla, rajoitettu hallinnon keinoin ja pyritty vaikuttamaan muuttajien määrään ja muuttosuuntiin, toisaalta poliittisilla päätöksillä on kannustettu kulloisenkin aikakauden ”liikaväestöä” tai työvoimareserviä alueelliseen liikkuvuuteen asutus-, alue-, työvoima-,

koulutus-, sosiaali- ja talouspolitiikan nimissä: maaseudun tilatonta väestöä 1900-luvun vaihteessa, maa- ja metsätalouden pienviljelijöitä ja suuria ikäluokkia 1960-luvulla, naisia hyvinvointivaltion laajenemisen yhteydessä 1970- ja 1980-luvulla, opiskelijoita 1990-luvulta alkaen ja maahanmuuttajia 2000-luvulla. (Kaavio 1.)

Muuttovoittoiset ja -tappiolliset alueet ovat säilyneet varsin samankaltaisina pitkän aikavälin ajan. Jopa eräät paikkakunnat ovat saaneet muuttovoittoa tai -tappiota vuosikymmenestä ja aikakaudesta toiseen. Suomen maassamuuttokehityksen kannalta pitkän aikavälin muodostaa ajanjakso 1880-luvulta 2000-luvulle. Kyseiseltä ajalta on saatavissa väestömuutoksia kuvaavia väestötilastoja. Yli sadan vuoden ajanjaksolta on todennettavissa yleisiä säännönmukaisuuksia, jotka

ovat toistuneet yhteiskunnan eri kehitysvaiheissa. Nämä säännönmukaisuudet liittyvät maaseudun ja kaupungin hegemoniseen kilpailuasetelmaan, kuntien välisten ja sisäisten muuttojen jatkuvaan määrälliseen kasvuun sekä muuttovoittoja muuttotappioalueiden säännönmukaisuuteen.

Agraarisen ja urbaanin Suomen hegemoninen kilpailu

Maaseutu ja kaupunki on ”opittu kokemaan” toistensa vastakohtina. Maassamuuton diskurssiin on kuulunut käsitys muuttamisen vahingollisuudesta ja sen aiheuttamista yhteiskunnallisista, alueellisista ja yksilöllisistä ongelmista. Väestöä luovuttavien alueiden asema on ylikorostunut. Suomalaiselle maassamuuttoperinteelle ovat olleet tyyppillisiä talonpoikaisarvoja korostavat, agraarisesta Suomesta periytyvät antiurbaanit asenne- ja arvomallit huolimatta siitä, että keskittymiskehitys on jatkunut katkeamattomana jo yli 120 vuoden ajan. Alueellinen keskittyminen, kaupungistuminen sekä maaseudun ja haja-asutusalueiden tyhjentyminen on jatkunut 1880-luvulta 2000-luvulle.

2000-luvulla kuntarajojen mukaisen tarkastelun perusteella noin 90 prosenttia maamme pinta-alasta on poismuuttoaluetta (Hanell & al. 2002, 22). Vuonna 1995 haja-asutusalueiden väestön määrä vähentyi ensimmäisen kerran alle miljoonan ihmisen. Kaupunkipolitiikka, kaupunkiseutujen kehittäminen ja muuttovoittoiset alueet ovat olleet maassamuuttotutkimuksen marginaalissa aina Euroopan unioniin liittymiseen asti (1995). Kaupungistumis- ja taajamoitumisaste on noussut hitaasti muuhun Länsi-Eurooppaan tai muihin Pohjoismaihin verrattuna, mutta kasvu on ollut johdonmukaista ja yhtäjaksoista jo 120 vuoden ajan. Suomea voidaan kuitenkin pitää myöhäiskaupungistuneena. Kaupungistumisaste on edelleen muita Pohjoismaita noin 15–25 vuotta jäljessä.

Muuttojen määrän jatkuva kasvu

Muuttojen määrä on asettunut jokaisen merkittävän yhteiskunnallisen käännekohdan jälkeen aikaisempaa korkeammalle tasolle lukuun ottamatta sotavuosia ja ”aluepolitiikan kultakautta” vuosina 1975–1990. Maassamuuton näkökul-

masta seesteiset ajat ovat liittyneet syvään lamaan (1930- ja 1990-luvun alku), ensimmäiseen ja toiseen maailmansotaan ja hyvinvointivaltion rakentumisvaiheeseen. 1800-luvun lopussa kuntien välillä muutti vuodessa keskimäärin 100 000 ihmistä, maailmansotien välisenä aikana noin 150 000, 1950-luvulla alle 200 000 henkilöä, 1960- ja 1970-luvulla jo yli 250 000 henkilöä ja 1980-luvulla noin 200 000 henkilöä. 1990-luvun laman syövereissä muuttajien määrä laski 1950-luvun alun tasolle, minkä jälkeen se on yhtäjaksoisesti kasvanut. 2000-luvun alussa muuttajien määrä on noussut keskimäärin jo noin 280 000 henkilöön. Määrällisesti ja suhteellisesti tarkasteltuna muuttojen määrä on ollut suurin 1970-luvun vaihteessa ja 2000-luvun alussa. Vuosina 2001–2005 on muutettu kuntien välillä ja sisällä enemmän kuin koskaan aikaisemmin maassamuuttohistoriamme aikana.

Maassamuuton kiihtyminen, ”uusi suuri muutto”, on koettu jossain määrin yllätyksellisenä, sillä poliittisten ohjelmien, strategioiden, väestöennusteiden ja -skenaarioiden mukaan kehityksen oletettiin etenevän päinvastaisella tavalla. On useita syitä, miksi varsinkin kuntien välisen muuttoliikkeen olisi pitänyt vähentyä 1990-luvulla (Aro 2006a, 35–36). Määrälliset luvut sisältävät useita laadullisia harhoja. 2000-luvun kehitystä voidaan verrata määrällisesti niin sanottuun suureen muuttoon 1970-luvun vaihteessa. Määrällisesti tilanteessa on tiettyjä yhtäläisyyksiä, mutta kyse ei ole kuitenkaan yhtä perustavasta yhteiskunta- ja elinkeinorakenteen tai henkisen ilmapiirin muutoksesta. Suureen muuttoon verrattuna keskeisimmät määrälliset harhat liittyvät kuntien määrän vähentymiseen¹, muuttolttiiden nuorten ikäluokkien pienentymiseen, työmarkkinoiden eriytymiseen, julkisen sektorin kasvun päättymiseen, ”jakopolitiikan” merkityksen vähentymiseen, väestöä luovuttavien alueiden pienempään väestöpohjaan ja sijainnin fyysisen merkityksen vähentymiseen (tietotekniikka, automaatio ja etätömahdollisuudet). Näiden tekijöiden seurauksena maassamuuton olisi pitänyt vähentyä kasvun sijaan.

Maassamuuton kiihtyminen on tilastollinen

1. Kuntien määrä oli suurimmillaan vuonna 1937 (602 kuntaa). Esimerkiksi vuonna 1970 Suomessa oli 517 kuntaa, vuonna 1987 määrä oli laskenut 461 kuntaan ja vuoden 2006 alussa kuntia oli 416.

fakta, mutta samalla laadullinen harha. Keskeisin tilastollinen muuttotarha liittyi kotikuntalain muutokseen vuonna 1994 (Kotikuntalaki 201/1994). Kotikuntalain myötä tilapäiset asukkaat, ennen kaikkea opiskelijat, saivat luvan kirjautua sen paikkakunnan asukkaiksi, jolla he todellisuudessa oleskelivat tai opiskelivat (Aro 2006a, 37). Opiskelijoiden ja muiden tilapäisten asukkaiden muuttoja ei kirjattu muuttotilastoihin ennen vuotta 1994. Ruotsiin suuntautuvat muuttovirrat olivat 1970-luvun vaihteessa poikkeuksellisen mittavat. Jos Ruotsiin suuntautunutta siirtolaisuutta ei olisi ollut ja samat muuttovirrat olisivat kohdentuneet esimerkiksi Etelä- ja Lounais-Suomeen, muuttajien määrä olisi ollut suhteellisesti todennäköisesti merkittävästi suurempi kuin 2000-luvun alkupuolella. Koko väestön määrä on kasvanut noin 700 000 henkilöllä 1970-luvun alkuun verrattuna. Opiskelijoiden ohella toinen keskeinen tekijä liittyy ulkomaalaisperäiseen väestöön. Ulkomaalaisten määrä on noussut noin kymmenkertaiseksi 1970-luvun alkuun verrattuna. Lisäksi ulkomaalaisperäisten muuttoalttius on suurempi kuin kantaväestöllä. Kauko- ja lähimuuttojen suhde on kääntynyt päinvastaiseksi 1970-lukuun verrattuna. Aikaisemmin muutettiin työn perässä, 2000-luvulla neljä viidesosaa muutoista tapahtuu saman seutukunnan sisällä. Kuntien välisistä muutoista seutukuntien sisäisiä on noin 40 prosenttia ja oman seutukunnan ulkopuolelle suuntautuu 60 prosenttia, joista neljä viidestä oman maakunnan ulkopuolelle. Toisin sanoen vain yksi viidestä muutosta on niin sanotusti aito muutto, jossa vaihtuu muuttajan sosiaalinen ja taloudellinen elinpiiri, kuten työpaikka, koti, harrastukset, sosiaaliset suhteet, palvelut jne. Lähimuuttojen jatkuvan kasvun yhtenä selittäjänä on lisääntynyt pendelöinti. Noin joka kolmas ihminen pendelöi oman asuinkuntansa ja työpaikan välillä. Suurten keskusten lähikunnissa pendelöi päivittäin jopa joka toinen. Pendelöinti on kasvanut yhtäjaksoisesti 1970-luvulta alkaen.

Rannikko- ja Savotta-Suomen erilaistuminen

Muutot ovat suuntautuneet johdonmukaisesti samoilta alueilta samoille alueille. Väestön keskittyminen Etelä- ja Länsi-Suomen rannikkoalueelle eli Rannikko-Suomeen on jatkunut yhtäjaksoi-

sesti 1880-luvulta lähtien. Keskittyminen kiihtyi erityisesti suuren muuton vuosina. Esimerkiksi Uudenmaan ja Itä-Uudenmaan maakunnat saivat muuttovoittoa noin 670 000 ihmistä vuosien 1881 ja 2005 välisenä aikana. Toissijaisena muuttovoittoalueena ovat olleet Etelä- ja Lounais-Suomen suuret kaupunkiseudut. Rannikko-Suomen sisällä oleva ”ruostevevyöhyke” eli teollisuuden rakennemuutoksesta kärsivä alue oli muuttovoittoinen aina 1980-luvulle asti. Teollisuuden rakennemuutosalueet kärsivät suurista muuttotappiosta 1980- ja 1990-luvulla, mutta niiden muuttotase on tasapainottunut osaamirakenteseen liittyvillä merkittävillä panoksilla 2000-luvulle tultaessa.

Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnat ja syvä maa-seutu eli Savotta-Suomi ovat menettäneet ”suhteellista liikaväestöään tai työvoimareserviään” 1880-luvulta asti. Joka ainoan vuosikymmenen aikana muuttotappiot ovat vaihdelleet 10 000 henkilöstä 115 000:een. Esimerkiksi suuren muuton vaikutuksen voimakkuutta kuvaa se, että Savotta-Suomen maakunnat menettivät kahden vuosikymmenen aikana yhteensä nykyisen Tampereen kaupungin verran väestöä eli noin 200 000 muuttajaa. Kyse oli suuremmasta väkimäärästä kuin sitä edeltävien 80 vuoden aikana. Kainuu, Pohjois-Karjala ja Etelä-Savo ovat menettäneet yli kolmanneksen väestöstään maassamuuton vuoksi vuoden 1950 jälkeen.

2000-luvun erityispiirteet

Noin 5 prosenttia suomalaisista vaihtaa vuosittain asuinkuntaa (Nivalainen & Volk 2004, 24). 2000-luvulla muuttovoittoa ovat saaneet keskimäärin joka neljäs kunta ja joka kolmas seutukunta. Muuttovoittoisten alueiden vuosittaiset muuttovoitot ovat kuitenkin vähentyneet aikaisempaan verrattuna. Muuttovoittoiset alueet sijaitsivat ensisijaisesti suurimpien yliopistokaupunkien ympäristössä ja toissijaisesti yksittäisten maakuntakeskusten läheisyydessä. Muuttovoitot keskittyvät Helsinki–Turku–Tampere-kolmion sisälle tai niiden läheisyydessä oleville alueille. Noin 300 kunnassa väki vähenee syntyvyyden negatiivisuuden ja muuttotappion vuoksi. Joka neljännessä kunnassa syntyy vuosittain jo alle 20 lasta. Alueiden väestönkehityksessä maahanmuutto on saanut yhä suuremman painoarvon. Alhaisen lähtötason vuoksi lähes jokainen kun-

ta saa muuttovoittoa nettosiirtolaisuudesta, mikä ei kuitenkaan korvaa väestönkasvua kuin suurimmassa kaupungeissa. Helsingin seutu saa suoraan maahanmuuton kokonaisvolyymistä noin 40 prosenttia. (Myrskylä 2006, 7–9.)

1970-luvun suuren muuton muuttoaallossa suuret ikäluokat pakenivat maaseudulta, 1980-luvulla kasvu kohdistui suurimpien kaupunkien lähikuntien pientalovaltaisiin asuinalueisiin ja 1990-luvulla muuttovirrat keskittyivät suurimpiin korkeakoulukaupunkeihin ja niiden lähiympäristöön (Pulkinen 1998, 2). 2000-luvun kehitykselle on tyypillistä nuorten, opiskelijoiden ja ulkomaalaisperäisten hallitseva osuus muuttovirroissa sekä lähimuuttojen jatkuva kasvu. Nuorten ikäryhmien muuttoalttius on kasvanut merkittävästi aikaisempaan verrattuna. Lisäksi nuoret muuttavat pois kotoaan aikaisempaa nuorempina: puolet tytöistä on lähtenyt pois kotoa 20-vuotiaana ja pojista 22-vuotiaana.² Kotikuntalain muutos selittää osittain nuorten muuttokäyttäytymistä, mutta esimerkiksi 40–49-vuotiaiden ja 50–59-vuotiaiden ikäryhmässä muutetaan suhteellisesti enemmän kuin suuren muuton vuosina. Eläkeikäisten yli 65-vuotiaiden muuttoalttius on matalampi kuin 1970-luvulla, mutta 60–64-vuotiaiden on samalla tasolla.

Valikoiva muuttoliike uutena kehityspiirteenä

Muuttoliikkeen aiheuttamia vaikutuksia seurataan tavallisesti käyttämällä muutamaa tunnuslukua, kuten tulo-, lähtö- ja nettomuuttoa sekä syntyneiden enemmyyttä. Määrällisiä muutoksia seurataan eri aluetasoilla jopa neljännesvuositain ja niiden perusteella tehdään pitkälle meneviä johtopäätöksiä kehityksestä. Määrälliset numerot ovat usein harhaanjohtavia varsinkin kuntatalouden, sosiaalisen ja demografisen rakenteen näkökulmasta. Luotettavien johtopäätösten tekemiseksi on tutkittava muuttoliikkeen määrällistä ja laadullista rakennetta samanaikaisesti. Alueiden kannalta kriittinen kysymys on, keitä ovat tulo- ja lähtömuuttajat taloudellisilta, sosiaalisilta ja

demografisilta ominaisuuksiltaan ja mitä seurausvaikutuksia rakenteesta on kuntatalouteen ja väestörakenteeseen lyhyellä, keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. (Aro 2007b, 29.)

Muuttajien rakennetta voidaan tutkia erilaisen laadullisten ominaisuuksien avulla, kuten iän, sukupuolen, työmarkkina-aseman, koulutustason tai tulokertymän näkökulmasta. Kaikkien näiden muuttajien suhteen voidaan osoittaa muuttoalttiutta lisääviä ja heikentäviä tekijöitä. Olennaista on, että jokainen muuttaja aiheuttaa tulo- ja menovaikutuksia sekä luovuttavalla että vastaanottavalla alueella. Tulovaikutukset liittyvät verotuloihin, verotulotasaukseen ja valtionosuuksiin, menovaikutukset puolestaan julkisten palveluiden kysyntään, asuin- ja tonttitilan tarpeeseen, infrastruktuuriin ja palvelutuotantoon. Kaikki keskeisimmät tulo- ja menovaikutukset kytkeytyvät ikärakenteeseen (Kotiranta 2005, 25). Ikärakenteen lisäksi kunnan väestömäärä on keskeinen strateginen ja kriittinen menestystekijä, sillä kuntien kaksi suurinta tuloerää liittyy verotuloihin ja valtionosuuksiin. Kuntatalouden näkökulmasta keskeinen tekijä on, millainen tulotaso kunnassa asuvilla on ja ennen kaikkea millainen se tulee olemaan sinne ja sieltä muuttavilla (Laninen 2005, 13).

Selektiivistä eli valikoivaa muuttoliikettä ei juuri ole tutkittu suomalaisen maassamuuttotutkimuksen sisällä. Valikointia voidaan käsitellä monin eri tavoin. Aihetta on lähinnä sivuttu asuntopolitiikan, kaupunkimaantieteen ja alueiden sisäisen kehityksen näkökulmasta. Suomessa valikoivaan muuttoliikkeeseen liittynyt tutkimus on rajoittunut lähinnä Helsingin seudun sisälle. Anna Brobergin (2007) opinnäyte valottaa valikoivan muuttoliikkeen erityispiirteitä Helsingin seudulla. Kansainvälisesti valikoivan muuttoliikkeen erityispiirteitä voidaan lähestyä vasta-kaupungistumiseen liittyvän tutkimusperinteen näkökulmasta. (Ks. esim. Champion 2001; Mitchell 2004.)

Vastakaupungistuminen tarkoittaa yksinkertaistettuna väestön hajautumista muuttoliikkeen vaikutuksesta kaupunkiseudun sisällä keskuksesta reunoille. Valikoivuus tulee esiin siten, että tulo- ja lähtömuuttajat poikkeavat merkittävästi toisistaan työmarkkina-asemaltaan, taloudellisilta, sosiaalisilta ja ikään liittyviltä ominaisuuksiltaan. Seuraukset ilmenevät kaupunkiseudun osa-alueiden sisällä sosiaalisena ja taloudellisena polarisaationa. Valikoiva muuttoliike on seurausta yhte-

2. Pekka Myrskylän (2006, 35) mukaan muuttohiippu saavutetaan tällä hetkellä 20–21 vuoden iässä. Aikaisemmin, 1970- ja 1980-luvulla, muuttohiippu ajoittui 3–4 vuotta myöhemmäksi.

Taulukko 1. Keskus- ja kehyskuntien muuttoliikkeen rakennevertailu

Kunta	Väkiluku 2006	Työllisten nettomuutto abs. 2000–2004	Työllisten nettomuutto promillea 2000–2004*	25–34-vuotaiden nettomuutto abs. 2000–2004	25–34-vuotaiden nettomuutto promillea 2000–2004
Helsinki	564 521	8 593	15,2	-9 324	-16,5
Kirkkonummi	34 389	1 829	53,2	1 768	51,4
Tampere	206 368	1 285	6,2	-3 371	-16,3
Pirkkala	15 268	1 113	72,9	905	59,3
Turku	175 354	-1 653	-9,4	-4 573	-26,1
Masku	6 182	319	51,6	295	47,7
Oulu	130 178	152	1,2	-1 965	-15,1
Kempele	14 917	820	55,0	718	48,1
Jyväskylä	84 739	-682	-8,0	-2 023	-23,9
Muurame	8 881	311	35,0	329	37,0

* Nettomuuttoluvut vuosilta 2000–2004 on suhteutettu vuoden 2006 keskiväkilukuun ja ilmaistu promilleina tuhatta asukasta kohden.
Lähde: Tilastokeskus, Muuttajien taustatiedot

näisten työssäkäyntialueiden sisällä olevista keino- ja palvelu-alueista hallinnollisista rajoista (kunta) ja eri osa-alueiden asuntojen keskeisestä hallintaperusteesta. Asumis- ja ympäristöperustaiset lähimuutot eivät pysähdy hallinnollisiin rajoihin.

Kaupunkiseudun sisäisissä lähimuuttoissa tulo- ja lähtömuuttajien rakenteelliset erot ylläpitävät tai voimistavat jo valmiiksi epätasapainoista tilannetta. Hyväosaiset muuttajat hakeutuvat herkästi ”kaltaistensa joukkoon” ja huono-osaiset muuttajat ovat pakotettuja hakeutumaan rakenteeltaan samankaltaisille alueille. Tähän johtopäätökseen tulivat muun muassa Roger Andersson ja Åsa Bråma (2004) tutkiessaan 16 tukholmalaisen asuinalueen segregaatiota vuosina 1990–2000. Heidän keskeinen johtopäätöksensä oli, että ongelma-alueilta lähtevät hyväosaiset asukkaat ja tilalle muuttaa köyhempiä ja huono-osaisempia kotitalouksia. Itä-Turun muuttoliikettä koskevassa tutkimuksessa taas osoitettiin, että alueen tulomuuttajat ovat keskimääräistä useammin pienituloisia, yhden henkilön kotitalouksia, perus- ja keskiasteen tutkinnon suorittaneita, työvoiman ulkopuolista väestöä, työttömiä ja maahanmuuttajia, kun alueelta muutetaan pois työllistymisen tai perheen laajentumisen seurauksena (Lehtonen 2006, 36–39).

Taulukossa 1 on verrattu muuttajien ominaisuuksia kahden laadullisen muuttujan perusteella. Muuttajiksi valittiin työmarkkina-asema (työlliset = työssä olevat) ja ikä (25–34-vuotiaat). Vertailun kohteena oli neljä suurta keskuskaupunkia ja jokin niiden välittömässä läheisyydessä oleva kehyskunta. Tutkimusaineiston muodostaa Tilastokeskuksen Muuttajien taustatiedot -tietokanta. Vertailuun on otettu viiden vuoden yhteenlasketut (2000–2004) tiedot. Taulukkoon on kerätty työllisten ja aktiivi-ikäisten tulo-, lähtö- ja nettomuuttoluvut. Määrälliset luvut on edelleen suhteutettu suhteellisten osuuksien saamiseksi vuoden 2006 keskiväkilukuun. Vertailun tulokset ilmaistaan promilleina tuhatta asukasta kohden.

Tulokset ovat johdonmukaiset keskus- ja kehyskuntien suhteen. Keskusten lähikunnat hyötyvät muuttajien rakenteesta ja keräävät ”muuttajien kerman”. Keskeisin yksittäinen muuttajien hyvä- ja huono-osaisuutta kumuloiva piirre liittyy tulo- ja lähtömuuttajien työmarkkina-asemaan. Työmarkkina-asema korreloi vahvasti varsinkin tulo- ja koulutustasoon. Keskus- ja kehyskuntia voisi verrata periaatteessa millä tahansa hyvä- tai huono-osaisuutta mittaavalla muuttujalla, mutta lopputulos on samansuuntainen taulukon tulosten osalta. Muuttoliikkeen rakenteesta eniten

hyötyvillä kunnilla on monia yhteisiä piirteitä: sijainti osaamis-, tuotanto- tai väestökeskittymän välittömässä läheisyydessä, korkea pendelöintivilkkaus keskukseen, heikko työpaikkaomavaraisuus, nopea väestönkasvu, syntyneiden enemmyys, hyvä väestön huoltosuhde, edullinen ikärakenne, omistusasuntovaltaisuus ja kilpailukykyinen kuntatalous.

Muuttoliikkeen valikoivat kehityspiirteet tulevat parhaiten esiin suurilla kaupunkiseuduilla, kuten voidaan taulukon 1 perusteella päätellä. Kaupunkiseutujen sisällä muuttoliikkeen määrälliset ja laadulliset vaikutukset johtavat keskuskaupunkien ja niiden kehyskuntien väliseen eriytymiseen. Seuraukset heijastuvat kaupunkiseutujen sisällä kuntatalouteen, palvelurakenteeseen, asumiseen, maankäyttö- ja tonttipolitiikkaan jne. Vaikutukset ovat erilaisia lyhyellä, keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. Valikoiva muuttoliike aiheuttaa merkittävän rakenteellisen haasteen kaupunkiseutujen sisäiselle kehitykselle. Asumis- ja ympäristöperustaiset lähimuutot ovat kasvaneet yhtäjaksoisesti 1970-luvun puolivälistä alkaen. Se on johtanut vähitellen seutujen sisäiseen eriytymiseen ja mosaiikkimaiseen kehitykseen. Seutujen sisälle on muodostunut tulo- ja lähtömuuttajien rakenteen näkökulmasta toisistaan poikkeavia alueita, joissa muuttajien taloudelliset, sosiaaliset ja demografiset ominaisuudet poikkeavat toisistaan (Aro 2007b, 30).

Jokaisen alueen kannalta keskeinen avainkysymys liittyy tulo- ja lähtömuuttajien työmarkkina-asemaan. Kriittisin kysymys koskee työllisten ja työvoiman ulkopuolisten nettomuuttotilannetta, sillä kumuloituvat seurannaisvaikutukset ovat moniulotteiset. Työllisistä saatava muuttovoitto johtaa kumuloituvaan positiivisten vaikutusten kehään, mikä heijastuu välittömästi verotulojen kasvuun, ostovoimaan, yksityisten palveluiden lisääntyvään kysyntään ja yleisesti myönteiseen vetovoimaan. Työllisten muuttotappio taas johtaa pitkällä aikavälillä päinvastaiseen rapauttavaan sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten noidankehään, minkä seurauksena tulee suorien tulomenetysten lisäksi varallisuuden ja henkisen pääoman menettämistä. Työvoiman ulkopuolisesta väestöstä saatava muuttovoitto tai -tappio on monimutkaisempi ilmiö. Vähäinen muuttotappio työttömistä, opiskelijoista tai eläkeläisistä saattaa olla kuntatalouden näkökulmasta optimaalisin vaihtoehto lyhyellä aikavälillä, sillä se parantaa kunnan taloudellista perustaa ja vähentää

huono-osaisuuden aiheuttamaa sosiaalista rasitetta. (Kotiranta 2005, 26–29; Aro 2007a, 234.)

Kuntatalouden näkökulmasta ongelmallisessa tilanteessa muuttotappiota tulee työllisistä ja muuttovoittoa työvoiman ulkopuolisesta väestöstä. Tilanne on ollut tämä pitkään suurissa kaupungeissa, erityisesti suurimmissa yliopistokaupungeissa, kun täsmälleen päinvastainen tilanne on suurten kaupunkien kehyskunnissa. (Aro 2007a, 236.)

Valikoivan muuttoliikkeen yksi ilmenemismuoto on niin sanottu NIMBY-ilmiö (Not in my backyard). Muuttajien määrästä ja rakenteesta muuttovoittoa saavat kunnat voivat taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin syihin vedoten rajoittaa tai seuloa tulomuuttajia. Kunta voi olla esimerkiksi haluton rakentamaan vuokra-asuntoja tai vuokra-asunnon ehdoksi voidaan asettaa kriteereitä, kuten vakituinen työpaikka. Kunta voi halutessaan kaavoittaa omistusasumiseen liittyviä korkeatasoisia asuinalueita parhaalle paikalle, mikä taas takaa tulevien muuttajien olevan ominaisuuksistaan mahdollisimman hyvää aineista. Yksi tapa harjoittaa valikoivaa muuttopolitiikkaa on järjestää julkiset palvelut siten, että niiden avulla voidaan vaikuttaa siihen, millaisia muuttajia kuntaan halutaan. (Kytö 1998, 222–223.)

Asiat eivät ole paljon muuttuneet runsaan sadan vuoden aikana. 1860-luvulla ennen muuttorajoitusten poistamista tarkkaa lukua omista köyhistään pitäneet seurakunnat eivät sallineet köyhien tai kerjäläisten muuttoja omiin hiippakuntiinsa. Ympäriinsä kuljeskelevien käsityöläisten oli myös mahdoton asettua harjoittamaan ammattiaan paikalleen tämän vuoksi. Jotkut papit väittivät toisten seurakuntien maksavan köyhille, että nämä muuttaisivat naapuriseurakuntiin. Seurakunnat saattoivat myös purkaa köyhien hylkäämiä asumuksia, etteivät uudet irtolaiset majoituisi niihin. Nykyään vastaavanlaista toimintamallia esiintyy esimerkiksi sosiaalisten ongelmien kasaantumisesta kärsivillä alueilla, joissa lähiöiden kerrostaloja saatetaan tyhjentää asukkaista tai purkaa kokonaan. Pienissä kunnissa leimautumisen vaara on suurempi, minkä vuoksi monelle saattaa olla helpompaa hakeutua kaupunkiin, joissa yhdenmukaisuuden paine ja suhtautuminen poikkeavuuteen ovat lievempiä. Eräät kunnat ovat myös aktiivisesti myöntäneet ehkäisevää toimentulotukea muuttopäätösten tukemiseksi keskuskaupunkiin. (Aro 2007a, 240–241.)

Muuttoliikkeen uutena piirteenä voidaanankin

pitää sen eräänlaista kaksoisvaikutusta: ensin muuttoliike tyhjensi aktiivisimman väestöosan perinteisiltä muuttotappioalueilta ja heikensi näiden alueiden elinvoimaa. Lähtijöiden määrä tulee edelleen vähentymään ikäluokkien pienentyessä perinteisillä muuttotappioalueilla. Muutto-voittoalueilla muuttajien suhteellinen määrä vas-

TIIVISTELMÄ

Timo Aro: Valikoiva muuttoliike osana pitkän aikavälin maassamuuttokehitystä

Maassamuuttoa tutkitaan usean tieteenalan näkökulmasta. Tutkimusperinteelle on ominaista teoreettisen perustan vähäisyys. Muuttamista edistäviä ja rajoittavia tekijöitä voidaan tutkia lyhyellä, keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. Pitkän aikavälin tutkimukset käsittävät vähintään noin 100 vuoden ajanjakson. Pitkän aikavälin tutkimukset edellyttävät sosiologista ymmärrystä yhteiskunnan kehitysvaiheista ja historiallisista lähestymistapaa.

Julkinen valta, kirkko, senaatti, kunta, valtio, EU ovat aina pyrkineet vaikuttamaan omilla toimintopeiteillään muuttamiseen. Muuttamista on joko kannustettu tai rajoitettu kulloisenkin aikakauden ja yhteiskunnan kehitysvaiheen käytettävissä olevan keinoväliköimän avulla. Muuttovoittoiset ja -tappiolliset alueet ovat säilyneet varsin yhdenmukaisina 1880-luvulta 2000-luvulle.

Suomen maassamuuton pitkän aikavälin kehityspiirteisiin liittyy kolme säännönmukaisuutta. Ensimmäiseksi maaseutu ja kaupunki on usein nähty toistensa vastakohtina. Maassamuuton hallitsevaan diskurssiin on kuulunut käsitys muuttamisen vahingollisuudesta ja sen aiheuttamista yksilöllisistä, alueellisista ja yhteiskunnallisista ongelmista. Kaupunkiseutujen ja muuttovoittoisten alueiden erityispiirteet ovat olleet marginaalissa aina Euroopan unioniin liittymiseen asti. Toiseksi muuttojen määrä on kasvanut yhtäjaksoisesti 120 vuoden ajanjakson ajan. Jokaisen yhteiskunnallisen käännekohdan jälkeen muuttojen määrä on asettunut aikaisempaa korkeammalle tasolle lukuun ottamatta sotavuolia ja hyvinvointivaltion rakentumisen ”kultakautta”. 2000-luvun alussa muuttojen määrä oli absoluuttisesti ja suhteellisesti suurempi kuin koskaan aikaisemmin, mutta määrälliset luvut sisältävät useita laadullisia harhoja. Kolmanneksi muutot ovat suuntautuneet johdonmukaisesti tietyiltä alueilta tietyille alueille. Savotta-Suomen eli Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnat ovat olleet muuttotappiollisia koko ajanjakson ajan. Muuttovoitot ovat keskittyneet ensisijaisesti Etelä- ja Lounais-Suomeen sekä muihin alueellisiin tai paikallisiin väestökeskittymiin.

2000-luvun erityispiirteenä on keskittymiskehityksen syventyminen. Muutot ovat suuntautuneet suurempien yliopistokaupunkien seutukuntiin ja muihin työpaikkakehitykseltään tai logistiselta asemaltaan merkittäviin solmupisteisiin. 2000-luvun alun kehitykselle ovat olleet tyypillisiä nuorten, opiskelijoiden ja ul-

taavasti nousee aikaisempaan verrattuna. Samanaikaisesti aikaisemmat keskusten ja periferioiden väliset erot juurtuivat kasvukeskusten seutukuntien sisäpuolelle ja vauhdittavat näiden sisäistä polarisaatiota. Kyse on tältä osin ”historiallisesta käänteestä” Suomen sisäisessä maassamuuttokehityksessä.

komaalaisperäisten kasvava osuus muuttovirroissa sekä saman työssäkäyntialueen sisällä tapahtuvien lähimuuttojen jatkuva kasvu. Yhtenä keskeisenä selittäjänä on kotikuntalain muutos (1994) ja ulkomaalaisperäisen väestön korkea muuttoalttius. Opiskelijoiden ja ulkomaalaisperäisten absoluuttinen määrä on nousut nopeasti.

Uutena kehityspiirteenä voidaan pitää valikoivaa muuttoliikettä. Valikoivuus tulee esiin siten, että tulo- ja lähtömuuttajat poikkeavat merkittävästi toisistaan työmarkkina-asemaltaan, taloudellisilta, sosiaalisilta ja ikään liittyviltä ominaisuuksiltaan. Seuraukset ilmenevät kaupunkiseudun osa-alueiden sisällä sosiaalisena ja taloudellisena polarisaationa. Alueiden tulevan kehityksen ja kilpailukyyn kannalta kriittinen kysymys on, keitä ovat tulo- ja lähtömuuttajat taloudellisilta, sosiaalisilta ja demografisilta ominaisuuksiltaan ja mitä seurausvaikutuksia rakenteesta on kuntatalouteen ja väestörakenteeseen lyhyellä, keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. Analyysissä verrattiin viiden suuren kaupungin ja jonkin niiden kehyskunnan muuttoliikkeen rakennetta kahden laadullisen muuttajan avulla. Tulokset ovat johdonmukaiset keskus- ja kehyskuntien suhteen. Keskusten lähikunnat hyötyvät muuttajien rakenteesta ja keräävät ”muuttajien kerman”. Keskeisin yksittäinen muuttajien hyvä- ja huono-osaisuutta kumuloiva piirre liittyy tulo- ja lähtömuuttajien työmarkkina-asemaan. Työmarkkina-asema korreloi vahvasti varsinkin tulo- ja koulutustasoon. Muuttoliikkeen rakenteesta eniten hyötyvillä kunnilla on monia yhteisiä piirteitä: sijainti osaamis-, tuotanto- tai väestökeskittymän välittömässä läheisyydessä, korkea pendelöintivilkkaus keskusteseen, heikko työpaikkaomavaraisuus, nopea väestönkasvu, syntyneiden enemmyys, hyvä väestön huoltosuhde, edullinen ikärakenne, omistusasuntovaltaisuus ja kilpailukykyinen kuntatalous.

Muuttoliikkeen uutena piirteenä voidaankin pitää sen eräänlaista kaksoisvaikutusta: ensin muuttoliike tyhjensi aktiivisimman väestöosan perinteisiltä muuttotappioalueilta ja heikensi näiden alueiden elinvoimaa. Lähtijöiden määrä tulee edelleen vähentymään ikäluokkien pienentyessä perinteisillä muuttotappioalueilla. Muuttovoittoalueilla muuttajien suhteellinen määrä vastaavasti nousee aikaisempaan verrattuna. Samanaikaisesti aikaisemmat keskusten ja periferioiden väliset erot juurtuivat kasvukeskusten seutukuntien sisäpuolelle ja vauhdittavat näiden sisäistä polarisaatiota. Kyse on tältä osin ”historiallisesta käänteestä” Suomen sisäisessä maassamuuttokehityksessä.

KIRJALLISUUS

- ANDERSSON, ROGER & BRÅMA, ÅSA: Selective migration in Swedish distressed neighbourhoods. *Housing Studies* 19 (2004): 4, 517–539
- ARO, TIMO: Maassamuutto valikoituu kaupunkiseutujen sisällä. *Kuntalehti* 16/2006, 35–37. 2006a
- ARO, TIMO: Muuttotappioalueiden raja valu edelleen kohti etelää. *Helsingin Sanomat* 6.8.2006. 2006b
- ARO, TIMO: Julkinen valta ja maassamuuttoa edistävät ja rajoittavat tekijät Suomessa 1880-luvulta 2000-luvulle. Turun yliopisto, Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 69. Turku: Digipaino, 2007. 2007a
- ARO, TIMO: Suurten kaupunkiseutujen valikoiva muuttoliike. *Kvartti* 1/2007, 25–34. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2007. 2007b
- BROBERG, ANNA: Valikoiva muuttoliike Uudellamaalla. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto. Maantieteen laitos, 2007
- CHAMPION, TONY: Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization. P. 143–161. In: Paddison, Ronan (ed.): *Handbook of Urban Studies*. London: Sage Publications, 2001
- HAAPALA, PERTTI: Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomen Historiallinen Seura. Käsikirjoja 12. Helsinki: Gummerus, 1989
- HANELL, TOMAS & AALBU, HALLGEIR & NEUBAUER, JÖRG: Regional Development in the Nordic Countries 2002. Nordregio Report 2002: 2
- KOTIKUNTALAKI (201/1994)
- KOTIRANTA, MIKKO: Satakunnan muuttoliike 2000-luvun alussa – kuntatalouden näkökulma. Satakunnan TE-keskuksen julkaisusarja 1/2005. Eura: Euraprint Oy, 2005
- KYTÖ, HANNU: Muuttajan muuttuvat motiivit eräissä suomalaisissa kaupungeissa 1980- ja 1990-luvuilla. Muuttoaiheet hyvinvointiteoreettisesta näkökulmasta. Suomen Kuntaliitto 100/1998. Helsinki 1998
- LANKINEN, MARKKU: Muuttoliikkeen vaikutus Helsingin väestörakenteeseen ja veropohjaan. Tutkimuksia 2005: 4. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2005
- LEHTONEN, ELINA: Fortuna- ja Tempo-projektien asiakkaiden muuttoliike. Turun kaupunki, kaupunginkanslia 2006
- LENTO, REINO: Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878–1939. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A5. Helsinki 1951
- MITCHELL, CLARE: Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies* 20 (2004): 1, 15–34
- MYRSKYLÄ, PEKKA: Muuttoliike ja työmarkkinat. Työpoliittinen tutkimus 321/2006. Helsinki: Työministeriö, 2006
- NIVALAINEN, SATU & VOLK, RAIJA: Alueellinen väestönkehitys vuoteen 2003 ja siihen vaikuttavat tekijät. S. 13–78. Julkaisussa: Alueellinen väestönkehitys ja politiikan uudistamistarpeet. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 2. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 30/2004. Helsinki: Edita, 2004
- POHJOLA, ANNELI: Maata, jossa kasvoin, kannan mukana mun... Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B6. Rovaniemi 1989
- PULKKINEN, PIA: Opiskelijat ja työttömät muuttavat keskuksiin. Teoksessa: Kontio, Aino-Marja (toim.): *Tilastokeskuksen Kuntapuntari 2/1998*. Väestö ja muuttoliike. Helsinki: Tilastokeskus, 1998
- RUONAVAARA, HANNU: Historiallinen sosiologia – Perinne ja renessanssi. S. 20–44. Teoksessa: Anderson, Marja & Anttila, Anu-Hanna & Rantanen, Pekka (toim.): *Kahden muusan palveluksessa*. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Turun Historiallinen Yhdistys ry., 2005
- SAARI, JUHO: Johdanto. S. 9–33. Teoksessa: Saari, Juho (toim.): *Historiallinen käänne*. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus, 2006.